

Orta Asya'da Enerji Politikaları ve Küresel Rekabet Bağlamında Türkiye'nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of the Role of Turkey in the Context of Energy Policies and Global Competition in Central Asia

Bahar ÖZSOY* - Esra Banu SİPAHİ** - Yusuf SAYIN***

Öz

Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde enerji -özellikle de petrol ve doğal gaz- ülkeler açısından üzerinde tartışılan en önemli konular arasında yer almaktadır. Bu iki önemli enerji kaynağına sahip ülkeler, emperyalist küresel enerji aktörlerinin hedefi olabilmekte ve onlara karşı savunmasız durumda kalabilmektedirler. Dünyada petrol ve doğal gaz rezervleri açısından öne çıkan bölgelerden biri de Orta Asya olup, burada yer alan ülkeler sözü edilen risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu noktada bölge ülkeleri için temel öncelik; Irak, İran ve Venezuela gibi küresel güçlerin hedefi haline gelmiş ülkelerden ders çıkarmak suretiyle kendilerini bu yarıştan olabildiğince korumak ve mevcutlarında olan enerji potansiyelini en yüksek refah ve gelir düzleminde değerlendirebilmektir. Son dönemlerde gerek Karadeniz ve Akdeniz'de Türkiye'nin petrol ve doğal gaz arama çalışmaları gerekse Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaşla gündemin üst sıralarına yükselen enerji konusu, bölgesel ve küresel ilişkileri yeniden belirlemede temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada Orta Asya'da yer alan Türk kökenli ülkelerle Türkiye arasındaki ilişkileri daha ileri noktalara taşımada da enerji önemli bir faktör olarak görülebilir. Türk devletleri arasındaki bütünleştirici unsurun "enerji" olabileceği temel varsayımından hareketle hazırlanan çalışmada, enerji iş birliğinin küresel rekabeti sınırlandırabilme potansiyeline odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Gaz, Enerji, İş birliği, Orta Asya, Rekabet,

Abstract

In today's international relations system, energy -especially oil and natural gas- is one of the most discussed issues. The countries that have these two important energy sources can be targeted by imperialist global energy actors and remain defenseless against them. One of the prominent regions in the world in terms of oil and natural gas reserves is the Central Asia

Makale Geliş Tarihi: 19.10.2020. Makale Kabul Tarihi: 23.05.2022.

Araştırma Makalesi / Künye: ÖZSOY, Bahar – SİPAHİ, Esra Banu - SAYIN, Yusuf, "Orta Asya'da Enerji Politikaları ve Küresel Rekabet Bağlamında Türkiye'nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, Sayı: 30, Cilt: 15, 2022, s. 303-328.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: b.ozsoy@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6667-6789.

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: ebsipahi@konya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6277-8027.

*** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: ysayin@erbakan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4246-9416.

Akademik
Bakış

303

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

in which the countries are faced with the mentioned risks. At this point, the main priority for these countries is to protect themselves from this competition as much as possible by taking lessons from such as countries Iraq, Iran, and Venezuela that are targeted by global powers and to realize their potential to achieve higher level of income and welfare. Recently, the energy issue that has been risen to the top of Turkey's agenda with Turkish natural gas and oil exploration endeavors on the Black Sea and the Mediterranean Sea and with the war between Russia and Ukraine, stands out as the main factor to redefine regional and global relations. At this point, energy can be seen as an important element to improve relations between the countries of Turkic origin in the Central Asia and Turkey. This study, prepared based on the basic assumption that the unifying element between the Turkic states can be "energy", focuses on the potential of energy cooperation to limit the global competition.

Keywords: Central Asia, Competition, Cooperation, Energy, Natural Oil

Giriş

Enerji ihtiyacının her geçen gün artmakta olduğu dünyada tüm alternatif ve/veya yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çabalarına rağmen halen petrol ve doğal gaz, ülkeler açısından en önemli enerji kaynakları olarak kabul edilmektedir. Küresel ısınmaya olan olumsuz etkileri ve ülkelerin Paris İklim Anlaşması ile taahhüt ettikleri emisyon azaltımı hedeflerine karşın söz konusu kaynakların kullanılmaya devam ettirildiği; bu kaynaklardan vazgeçmenin de kısa vadede kolay olmayacağı bilinen bir gerçekliktir. Bu nedenle, petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip kimi bölge ve ülkeler, büyük/küresel devletlerin hedefi olabilmekte ve bu alanlar üzerinde ciddi paylaşım ve nüfuz sorunları gündeme gelmektedir. Söz konusu bölgeler her ne kadar rezervlerin bulunduğu alanlar olsalar da petrol ve doğal gazın çıkarılması, işletilmesi ve en önemlisi de pazarlanması noktasında önemli sınırlılıklara sahiptirler. Bu noktada sürece müdahale etmeye çalışan bazı ülkeler, enerji alanlarındaki kaynakları sahiplenmeye çalışmakta; bu paylaşım yarış ve rekabet zaman zaman çatışmaları da beraberinde getirmektedir.

Rusya, Çin ve ABD gibi büyük güçlerin yanı sıra birçok ülkenin ablukası altında olan Orta Asya bölgesi¹ de söz konusu risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Özellikle son yirmi yılda Çin'in enerji kaynakları açısından zengin olan bölgelerdeki ülkeler üzerindeki nüfuzunu hızla artırdığına tanık olunmaktadır. 1990'lı yılları -ekonomideki ve iç siyasetteki krizlerin etkisiyle- dış politika açısından yeteri kadar etkin değerlendiremeyen Türkiye ise 2000'li yıllarla birlikte (son dönemde yeni enerji kaynaklarının² da keşfedil-

- 1 Türk devletleri arasındaki iş birliğinin geliştirilmesinde enerjinin birleştirici bir unsur olabileceğini odağına alan bu çalışmada Azerbaycan, sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları nedeniyle Orta Asya bölgesine dahil edilirken, bir Orta Asya ülkesi olmasına karşın enerji kaynaklarından mahrum olması ve nüfusunun da etnik köken olarak Türk olmaması nedeni ile Tacikistan çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.
- 2 Türkiye, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de petrol ve doğal gaz arama çalışmalarını hızlandırmış ve 2020 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Karadeniz'de 405 milyar metre-küp doğal gaz bulunduğu kamuoyu ile paylaşılmıştır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ise Tür-

mesiyle) daha aktif bir bölgesel güç olmak için çalışmakta ve bu yönde önemli adımlar atmaktadır. Orta Asya devletlerinin Batı pazarlarına eklenmesi ve enerji kaynaklarının Türkiye koridoru aracılığı ile Batılı enerji piyasalarına sevk edilmesini sağlayacak büyük projelerin hayata geçirilmesi önemli gelişmelerdir. Nitekim içinde bulunduğumuz dönemde devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı hem Türkiye'nin uluslararası alandaki diplomatik gücünü hem de Rusya enerji kaynaklarına alternatif olabilecek seçeneklerin değerlendirilmesi yönündeki çabalarının önemini yerel ve uluslararası alanlarda ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, gündeme gelen Türkiye merkezli iş birlikleri ve enerji transferi projelerinin taşıdığı anlam dikkate değerdir. Ne var ki, bu rekabet ortamına eklenen -onlardan bağımsız olarak da değerlendirilmemesi gereken- bazı siyasi ve etnik sorunlar ve iç çatışmalar, Orta Asya'nın politik ve ekonomik görünümünün karmaşıklığıyla gün yüzüne çıkarken, sözü edilen süreci olumsuz etkileyen unsurlardan biri haline gelmektedir. Orta Asya bölgesinin bu karmaşık ortamı, önemli rezervlere sahip olan Orta Doğu'yu ve bölgedeki ülkelerin tecrübe etmekte oldukları kuşatma durumunu ve onunla beraber gelen çatışma ve savaşları çağrıştırmaktadır.

Orta Asya bölgesinde büyük güçlerin enerji konusundaki rekabetine odaklanan bu çalışma, birbiriyle bağlantılı iki hipotez üzerine inşa edilmiştir. İlk olarak çalışma; bütün Türk devletlerinin dâhil olduğu enerji iş birliğinin 'Türk Dünyası Birliği'nin sağlanmasını kolaylaştıracağını iddia etmektedir. İkinci olarak; bütün kaynakların etkin ve birlikte değerlendirildiği enerji birliği bölgenin kırılğan ülkeleri başta olmak üzere Orta Asya'yı küresel rekabette güçlü kılacak, kimi ülkeleri de söz sahibi aktörler olarak öne çıkaracaktır. Bu noktada Türk devletleri arasındaki bütünleştirici unsurun enerji olabileceği temel varsayımından hareket eden çalışma, enerji iş birliğinin küresel rekabeti etkileme potansiyelini de mercek altına almaktadır.

Küresel ve Bölgesel Enerji'de Orta Asya'nın Önemi

Enerjinin, üretim ve tüketim açısından taşıdığı anlamın bir yansıması olarak, gelişmişliğin bir ölçütü sayılmaya başlanması İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir³. Diğer bir deyişle; kişi başına düşen enerji tüketimi gelişmişliğin bir göstergesi kabul edilmekte ve enerji bağımlılığı her geçen gün artmaktadır. Petrol rezervleri konusunda küresel şirketlerin verileri genellikle yol göstericidir. Örneğin, BP'nin 2021 yılı verilerine göre; dünyadaki petrol rezervi 1.732,4 milyar varıldır. Bölgesel olarak bakıldığında küresel petrol rezervlerinin neredeyse yarısı Orta Doğu'da bulunmaktadır. Bu çerçevede bölge, dünya petrol rezervlerinin %48,3'üne sahiptir. Orta Doğu gibi Orta Asya bölgesi de jeopolitiği ve enerji kaynaklarıyla öne çıkmaktadır.

kiye'nin doğal gaz arama çalışmaları devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "Erdoğan: Karadeniz'de Bulunan Doğal Gaz Rezervi 405 Milyar Metreküpe Yükseldi", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54585247>.

3 Ahmet Demir, "Enerji ve Çevre İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 1, 1993, s. 35.

göz

Akademik
Bakış
305
Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Orta Asya bölgesindeki Türk devletlerinin sahip olduğu enerji rezervlerinde Hazar Denizi'nin payı büyüktür. Bilindiği gibi dünyanın en eski petrol üretim bölgelerinden biri olan Hazar havzasına kıyıdaş olan beş devletten üçü, Türk devletidir. ABD rezervlerine göre yaklaşık üç kat fazla olan Hazar'da 200 milyar varil civarında petrol bulunmaktadır. Bu ise dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %10'una tekabül etmektedir⁴. Bölgede yer alan Türk devletlerinin ispatlanmış toplam petrol rezervleri 38,2 milyar varildir. Kazakistan %1,7'lik oranla en fazla petrol rezervine sahip olan devlet iken petrol rezervlerinin %0,6'sına sahip olan Özbekistan ise petrol konusunda kendi kendine yetebilen bir konumda bulunmaktadır. Bunun yanında dünya petrol rezervlerinin %4'üne ABD, %6,2'ine Rusya, %1,5'ine Çin sahipken, Avrupa Birliği'nin payı yalnızca %0,1'dir⁵.

Aynı şirketin verilerine göre, dünyadaki toplam doğal gaz rezervi 188,1 trilyon metre küptür. Bölgesel sınıflandırmada ilk sırada yine Orta Doğu gelirirken (%40,3), ikinci sırada %30,1 ile Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) üyesi ülkelerin oluşturduğu bölge yer almaktadır. Bağımsız Türk devletleri içerisindeyse Türkmenistan %7,2'lik oranla öne çıkmaktadır. 2009-2019 yılları arasında yaklaşık 2.500 milyar metreküp (*bcm*) doğal gaz keşfi yapılan Doğu Akdeniz'deki⁶ mevcut enerji rekabeti düşünüldüğünde 13,6 trilyon metreküp rezerve sahip Türkmenistan'ın önemi daha da açık bir hale gelmektedir. Yine AB %0,2, ABD %6,7 ve Çin de %4,5 oranında doğal gaz rezervine sahiptir⁷.

BP verilerine göre; petrol üretiminde %31,3 ile Orta Doğu ilk sırada gelmektedir. Küresel petrol arzının yaklaşık %3,5'i ise Orta Asya ve Kafkaslardan sağlanmakta; bölge dünyada petrolün bilinen kanıtlanmış rezervlerinin %2'sini elinde bulundurmaktadır. Ülkeler bazında günlük petrol üretiminde 2007 yılından bu yana Rusya, Suudi Arabistan ve ABD öne çıkarken, 2020 yılında günlük petrol üretimi en fazla olan ülke %18,6 ile ABD'dir⁸. Üretimdeki tüm artışa karşın artan nüfusun da etkisiyle, çıkarılan her bir varil petrol karşılığında altı varil petrol tüketilmekte;⁹ özellikle gelişmekte olan ülkelerin petrol gereksinimi hızla artmaktadır. Öyle ki, 2020 yılında Çin %15,7 küresel tüketim oranıyla en fazla petrol tüketen ABD'nin (%19,9) ardından ikinci sırada gelmiştir. Yine, 2020 yılında günlük sadece 394 varil

- 4 Osman Nuri Aras, "Ekonomik Neden ve Sonuçları Bakımından Hazar'ın Güvenlik Sorunu", *Asya'da Güvenliğin İnşası ve CICA*, Tasam Yayınları, 2012, s. 275.
- 5 BP, Statistical Review of World Energy 2021 70th Edition, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.
- 6 Sohbet Karbuz, *Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Var?*, Bilkent Enerji Politikaları Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s.3-4, <https://www.enerjiportali.com>.
- 7 BP, a.g.k.
- 8 BP, a.g.k.
- 9 Muazzez Harunoğulları, "Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi", *Humanitas*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2017, s. 123.

petrol üretmiş olan Avrupa Birliği ülkeleri, söz konusu üretimin yaklaşık 27 kat fazlasını (10.149 varil petrol ile) tüketmiştir¹⁰.

Bölgesel bazda doğal gaz üretimi incelendiğinde ilk sırada Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu bölge gelirken, ikinci sırada %20,8 ile Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) gelmektedir¹¹. 2020 yılında küresel doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre %3,3 oranında azalmıştır. Bu dönemde ABD dünya üretiminin %23,7'sini karşılarken, üretimde Rusya'nın payı ise %16,6 olarak gerçekleşmiştir¹². Doğal gaz rezervinde dördüncü sırada olan Türkmenistan'ın adı geçen dönemde küresel üretime katkısı ise sadece %1,5'tir. Tüketim oranları incelendiğinde 2020 yılında doğal gaz tüketiminin %2,3 azaldığı görülmektedir. Ülkeler bazında tüketim oranları incelendiğinde ABD (%21,8) ilk sırada gelmekte; Rusya, Çin¹³ ve İran şeklinde devam etmektedir¹⁴.

Rezervler, üretim ve tüketim bölgeleri birlikte değerlendirildiğinde tüm adı geçen ülke ve bölgelerin enerji jeopolitiğinin merkezinde olduğu, üretici-üretici, tüketici-tüketici ve üretici-tüketici şeklinde de sınıflandırılacak bir rekabetin kıyasıya devam ettiği ifade edilebilir.

Küresel Rekabetin Kısacasında Orta Asya

Sahip olduğu enerji potansiyeli, jeopolitik ve jeostratejik önemi ve küresel güçlerin artan rekabeti gibi dinamikler Orta Asya'nın Orta Doğu ile benzerliklerine işaret etmekte; bu durum orta ve uzun vadede bölgenin daha kırılabilir hale gelebilme olasılığını gündeme getirmektedir. Orta Doğu'da yaşanan mezhep temelli ayrım, Orta Asya'da etnik sorunlarla benzerlikler gösterirken, Orta Doğu gibi Orta Asya'da da iç içe geçmiş nüfus ve sınırlar ülke güvenliklerine yönelik tehdit unsuru olabilmektedir. Günümüzde Orta Doğu'da görülen ABD etkisi -bu etkinin azaldığına yönelik görüşler artmakla birlikte- Orta Asya'da Rusya etkisiyle paralellik gösterirken, Çin, İran ve Türkiye

10 BP, *Energy Outlook: 2020 Edition*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2020.pdf>

11 Küresel doğal gaz arzının %4,2'sini Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan üretmektedir. Bu oran düşük olmakla birlikte, küresel ölçekte kritik sayılabilecek miktardadır.

12 BP, *Energy Outlook: 2020 edition*.

13 Küresel doğal gaz üretimine katkısı oldukça az olan Çin, 2007 yılında %2,3 olan tüketim oranını 2020 yılında %6,8'e çıkarmış, son iki yılda ise ABD ve Rusya'dan sonra en fazla oranda doğal gaz tüketen üçüncü ülke olmuştur. Ayrıca EIA tahminlerine göre önümüzdeki 20 yılda Çin'in doğal gaz kullanımını yaklaşık %190 oranında artış gösterecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz: EIA, *International Energy Outlook 2019*, U.S. Energy Information Administration, Washington, 2019, s. 144. Ancak Wuhan virüsü ve Çin'de üretimin durma noktasına gelmesiyle dünyaya yayılan pandemi, öngörülmesi olanaksız bir senaryoydu ve söz konusu durumun yarattığı olumsuz hava kısa sürede enerji piyasaları üzerinde de negatif etkilere yol açmış, adı geçen ülkeler başta olmak üzere küresel alanda enerji arz ve talebinde bir düşüş yaşanmıştır.

14 BP, *Energy Outlook: 2020 Edition*.

her iki bölgede de mevcut rekabete eklenmiş durumdadır. Kafkasya-Orta Asya hattı rezervler açısından Hazar; Orta Doğu ise rezervler açısından Basra Körfezi, ulaşım açısından Hürmüz Boğazı gibi önemli deniz ve su yollarına sahiptir¹⁵. İki bölgede de teknolojik gelişmişlik açısından zayıf, sanayi olanakları bakımından yetersiz olan, buna karşın bütçelerine oranla en fazla silahlanma eğiliminde olan ülkeler yer almaktadır. Küresel güçlerin stratejik noktalarda kurmuş olduğu askeri üsler, bu iki bölgede de bağımsızlık ve egemenlik ilkelerine yönelik tehditler olarak ortaya çıkmaktadır. Son olarak, küresel güçler bağlamında bakıldığında her iki bölgede de Rusya-ABD reka-betinden en fazla faydalanan ülke Çin iken, Türkiye hem Orta Doğu'da hem de Orta Asya'da etkin bir bölgesel güç konumundadır.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Orta Asya'daki Türk devletleri yukarıda sıralanan benzerlikler çerçevesinde 2000'li yıllardan itibaren küresel emperyalizmin hedefi haline gelmiştir. Aradan geçen yıllarda Rusya, eski Sovyet ülkeleri üzerindeki hegemonyasını kaybetse de hala birçok ülke üzerinde etkili bir nüfuza sahiptir. Öyle ki, Sovyet yönetiminin uyguladığı katı merkezîyetçilik anlayışının bir sonucu olarak petrol ve doğal gaz taşıma sistemlerinin Rusya'dan geçmesi, bağımsızlık sonrasında dahi Türk devletlerinin Moskova'ya bağımlı kalmasına sebep olmuştur. Örneğin 21. yüzyılın başlarında Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan tarafından ihraç edilen petrolün %70'i hala Rus boru hatlarından geçmekteydi¹⁶. Kazak petrolünün %80'i Rusya'nın Orta Asya boru hattı sistemine girerken, %20'si Kazak-Çin petrol boru hattı üzerinden Çin'e gitmektedir¹⁷.

Rus petrol üretim şirketi Lukoil'in kanıtlanmış rezervlerinin yaklaşık %40'ı Kazakistan'a aittir. Günlük 300 bin varil taşıma kapasitesi olan Atrav-Samara ham petrol boru hattı üzerinden Kazak petrolü Rusya'ya taşınmaktadır¹⁸. Yine Özbekistan'da en büyük iki Rus şirketi olan Gazprom ve Lukoil, bir yandan gaz alımlarında yer alırlarken diğer yandan ülkedeki üretim kapasitelerini de geliştirmektedirler. İki şirket, iştirakleriyle birlikte Özbekistan'daki doğal gaz üretiminin yüzde 20'sinden fazlasını oluşturmaktadır¹⁹.

Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde en fazla petrol ve doğal gaz barındıran ülke olmasına karşın Rusya, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini arka

- 15 Yusuf Sayın-Fatih Kılıç, "The Strait of Hormuz and Iran's International Relations", *Eurasian Research Journal* (ERJ), Cilt: 2, Sayı: 1, January 2020, s. 29-59.
- 16 Jeronim Perovic, "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Cilt:13, Sayı: 1, 2005, s. 67.
- 17 Savin Vladislav-Cherng-Shin Ouyang, "Analysis of Post-Soviet Central Asia's Oil & Gas Pipeline Issues", *Journal of Eurasian Affairs*, 2013, <https://www.geopolitica.ru/en/article/analysis-post-soviet-central-asias-oil-gas-pipeline-issues>.
- 18 R. Morgan Davis, "How Central Asia Was Won: A Revival of the Great Game", *36 N.C. J. Int'l L. & Com. Reg.*, 2011, <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol36/iss2/7>, s. 446.
- 19 Craig Oliphant, "Russia's Role and Interests in Central Asia", *Saferworld*, October 2013, s.6.

bahçesi olarak görme eğilimini sürdürmüş ve Türkiye merkezli enerji projelerine engel olmuştur. Örneğin 1999 yılında Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye İstanbul'da gerçekleşen toplantıda Hazar denizinin altından uzanacak boru hattı inşası ile ilgili anlaşma imzalamasına karşın İran ve Rusya'nın itirazı nedeniyle proje gerçekleşmemiştir²⁰. Buna karşın Moskova, 10 Nisan 2003 tarihinde Türkmenistan'la 25 yıllık bir doğal gaz anlaşması imzalamıştır²¹. 2008-2009 döneminde küresel doğal gaz fiyatlarının düşmesiyle Moskova'nın, Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı durdurması ülkenin Asya pazarlarına yönelmesinde etkili olurken, 2019 yılındaki 5 milyar metreküp doğal gaz ithalatıyla Rusya yeniden Türkmenistan pazarındaki yerini almıştır²². Ayrıca Rusya, adı geçen ülkelerden uygun fiyata aldığı doğal gazı Ukrayna sınırında Avrupa'ya yüksek fiyatlarla satarak hem söz konusu ülkelerin Avrupa pazarında doğrudan yer almasını engellemekte hem de enerji kârını artırmaktadır²³.

Orta Asya bölgesinde etkin güçlerden bir diğeri Çin'dir. Pekin yönetimi, Türkmenistan'dan Çin'e Orta Asya doğal gaz boru hattı, Kazakistan'dan Çin'e Atyrau-Alashankou petrol boru hattı, Özbekistan'da enerji taşımacılığı ve iletişim alanında önemli yatırımlar gibi büyük finansman ve enerjiye doğrudan yabancı yatırım, doğal kaynak çıkarma ve emtialar, Tacikistan'da yeni yol ve tünellerin inşası ve Kırgızistan ile karayolu bağlantılarının genişletilmesi gibi birçok alanda yatırımlar yapmıştır²⁴. Örneğin 2006 yılında faaliyete geçen Kazakistan-Çin petrol boru hattıyla 2005-2008 yılları arasında Çin'in Kazakistan'dan yaptığı petrol ithalatı yaklaşık on kat artmıştır²⁵. Kazakistan petrolünün yaklaşık %30'unu Çin şirketleri üretmekte ve Çin'e yapılan petrol ihracatı da hızla artmaktadır; bu oran, toplam hacmin %15'ini oluşturmaktadır²⁶.

Orta Asya-Çin boru hattının bir parçası olan "Türkmenistan-Çin boru hattı" Türkmen doğal gazının Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan

- 20 Elnur İsmayılov-Türkan Budak, "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası", *Bilge Strateji*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2014, s.43.
- 21 Алексей Хайтун, "Энергетические перспективы Туркменистана в Евразийском регионе", 12.12.2017, <http://mirperemen.net/2017/12/energeticheskie-perspektivy-turkmenistanu-v-evrazijskom-regione>.
- 22 "Türkmenistan'ın Doğal gaz Üretim ve İhracat Potansiyeli", 04.11.2019, <https://www.atavatanturkmenistan-com/tr/ekonomi/trkmenistanin-dogalgaz-retim-ve-ihracat-potansiyeli>.
- 23 Зиядуллаев Наби Саидкаримович, Центральная Азия: Конкуренция и Партнерство, 02.07.2007, <http://www-.arba.ru/news/2371>.
- 24 Bernardo Mariani, "China's Role and Interests in Central Asia", *Saferworld*, <https://www.saferworld.org.uk>, s. 1.
- 25 Uuriintuya Batsaikhan-Marek Dabrowski, "Central Asia-Twenty-Five Years After The Breakup Of The USSR", *Russian Journal of Economics*, Sayı: 3, 2017, s. 305.
- 26 Igbal A. Guliev-Elnur Mekhdiev, "The Role Of Fuel And Energy Sector in the Eurasian Economic Community Integration Process", *International Journal of Energy Economics Policy*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2017, s. 73; Edward C. Chow- Hendrix Lseigh E., "Central Asia's Pipelines: Field of Dreams and Reality", *The National Bureau of Asian Research*, 2010, s. 4.

gazi

üzerinden Çin'e ulaşmasını sağlamaktadır. 2009 yılında tamamlanan ve 'Enerji İpek Yolu' olarak tanımlanan boru hattının taşıma kapasitesinin 40 milyar metreküpe ulaşacağı tahmin edilmektedir²⁷. Adı geçen doğal gaz boru hattı ile bugüne kadar toplam 250 milyar metreküp Türkmen gazı ithal eden Çin böylece, Türkmenistan'ın en büyük doğal gaz ithalatçısı haline gelmiştir²⁸. Rusya'nın doğal gaz alım politikasında izlediği çizgideki değişikliklerden dolayı Özbek doğal gazının en önemli alıcısı da yine Çin olmuştur²⁹. Ekim 2013'te Çin'in CNPC şirketi ve Uzbekneftegaz şirketleri arasında Özbekistan topraklarındaki doğalgaz yataklarını işlemek için Yeni İpek Yolu Petrol ve Gaz Şirketi (New Silk Road Oil and Gaz Company LTD) kurulmuştur³⁰.

Ayrıca, Orta Asya üzerinde büyük bir ekonomik nüfuz kazanan Çin, Kazakistan ve Türkmenistan'ın birinci, Özbekistan ve Kırgızistan'ın ikinci, Tacikistan'ın üçüncü en büyük ticaret ortağıdır³¹. Bu çerçevede Çin Orta Doğu'da olduğu gibi, Orta Asya'da da enerji kaynaklarının geliştirilmesinde ön plana çıkmış, gerekli kredileri sunmuş ve akılcı bir politikayla kendi teçhizatının ve işçiliğinin kullanımını şart koşmuştur³². Bunun yanında Pekin yönetiminin ekonomik ve ticari yayılmacı politikaları ile son 15 yılda Orta Asya topraklarından 16 bin kilometrekare toprak elde ettiği de iddialar arasındadır³³. Literatürde "borç tuzağı diplomasisi"³⁴ olarak anılan bu politika ile Çin, ülkeleri kendine bağımlı kılmakta ve uluslararası alanda etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Orta Asya ülkelerinin Pekin'e olan borçları düşünüldüğünde bölgenin Çin'in etkinlik alanına girdiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim Kırgızistan, GSYİH içindeki payı bağlamında Çin'e karşı en yüksek dış borcu olan beş ülkeden biridir. Çin'e borcu olan diğer Orta Asya ülkeleri içinde Tacikistan yirminci, Türkmenistan yirmi

- 27 Hasan Duran-Nyambar Purevsuren, "Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016, s. 289; İsmayilov- Budak, "a.g.m.", s. 37.
- 28 "Посол КНР в Туркменистане Сунь Вэйдун об отношениях Пекина и Ашхабада", *Каспийский Вестник*, 2019, <http://casp-geo.ru/posol-knr-v-turkmenistane-sun-vej-dun-ob-otnosheniyah-pekina-i-ashhabada>.
- 29 Elnur İsmayilov-Türkan Budak, "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Enerji Politikası", *Bilgesam Analiz*, No:1203, 2015, s. 5.
- 30 Hasan Duran-Purevsuren Nyambayar, a.g.m., s. 289.
- 31 Xinhua, "China-Central Asia Trade Accelerates", 2013, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/chinadata/20110-/16/content_17036660.htm; Nidhi, "Geopolitics of Transport China's Strategy for Resource Access in Central Asia", *The Journal of Central Asian Studies*, XXI, 2014, s. 87.
- 32 В.А. Матвеев, "Переоценка роли центральноазиатских ресурсов в современной энергетической стратегии Китая", *Проблемы Дальнего Востока*, Sayı: 4, 2018, s. 57.
- 33 Bruce Pannier, "Central Asian Land And China", 2 May 2016, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/-2771-1366.html>.
- 34 Çin'in sürdürülebilir olmayan borçlara sahip ülkeleri iflas ettirdiği ve söz konusu ülkelere borcun karşılığı olarak büyük tavizler talep ettiği iddia edilmektedir. Pekin'in bu politikası literatürde borç tuzağı diplomasisi olarak anılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mark Akpaninyie, China's 'Debt Diplomacy' Is a Misnomer. Call It 'Crony Diplomacy.', March 12, 2019, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/03/chinas-debt-diplomacy-is-a-misnomer-call-it-crony-diplomacy/>.

üçüncü ve Çin yatırımına tamamen açılma konusundaki isteksizliğine rağmen Özbekistan 40. sırada yer almaktadır³⁵. Kuşkusuz bu durum uzun vadede Türk devletlerinin egemenliklerine yönelik bir tehdit potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

“Rusya'nın Güney'e doğru ve Çin'in de Batı'ya doğru politikalarının kesiştiği nokta” olarak ifade edilen Türkistan bölgesinin³⁶ enerji kaynaklarına erişimi Orta Doğu kadar olmamakla birlikte ABD dış politikasının da öncelikleri arasında yer almaktadır³⁷. Özellikle 2001 yılında yaşadığı terör saldırısı Washington yönetiminin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya siyasetini büyük ölçüde etkilemiştir. Öyle ki, 19. yüzyılda Churchill tarafından dile getirilen “*bir damla petrolün bir damla kandan daha değerli!*” olduğu şeklindeki bakış açısı, günümüzde “*ben petrolü severim!*” diyen liderler tarafından da sürdürülmektedir. Her ne kadar Amerika eski Başkanı Trump bu cümleyi Suriye için kullanmış olsa da söz konusu ifade petrole erişmek için her türlü yolu mubah sayan ABD dış politikasının açık bir dışa vurumu niteliğindedir. Bundan başka Amerika'nın Orta Asya'ya yönelmesinde etkili olan faktörlerden biri de Rusya'dır. Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olan kimi ülkelere yönelik askeri müdahalesi enerji tehlikesizliğine yönelik yeni arayışları gündeme getirirken, diğer yandan da ABD'nin bölgedeki görünürliğini artırmaktadır. Örneğin, Amerikalı siyaset bilimci Brzezinski tarafından Orta Asya'nın kalkını olarak kabul edilen Kazakistan'da³⁸, ekonomik olarak en çok Amerikalı şirketler etkindir. Ülkedeki en büyük petrol şirketi Chevron, çok uluslu bir Amerikan enerji şirkettir ve Tengizchevroil'in³⁹ %50 hissesine sahiptir⁴⁰.

Tüm bu küresel rekabet durumu, büyük güçlerin 'Büyük Orta Doğu Projesi', 'Yakın Çevre Politikası' gibi isimler verdikleri strateji belgelerinin aslında büyük oranda enerji rezervleri üzerine kurulduğuna işaret etmektedir. Öyle ki, ABD petrol gelirlerini silah satışıyla kendi kasasına yeniden

35 Lea Melnikovova, China's Interests in Central Asian Economies, Human Affairs, 30, 2020, s. 242.

36 Sıddık Arslan, “Türk Dünyasının Birlikteliğinde Kültürün Rolü”, *Turkish Studies*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2016, s. 179.

37 Ancak kimi araştırmacılar Anglo-Amerikan askeri yol haritasının Orta Doğu üzerinden Orta Asya'ya erişmek olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Ortadoğu'nun farklı etnik-kültürel ve dini grupları arasında kasıtlı olarak düşmanlık ihdas etme girişimleri sistematik hale getirilmiş; Suudi Arabistan gibi Ortadoğu'daki birçok ülke Washington'a bölgenin bölünmesi konusunda yardımcı olmuştur. Söz konusu bakış açısına göre nihai hedef, daha geniş bölgede Anglo-Amerikan ve İsrail çıkarlarına hizmet eden bir “böl ve fethet stratejisi” ile yabancı işgaline karşı direniş hareketini zayıflatmaktır. Bkz: *Mahdi Darius Nazemroaya, Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a “New Middle East”, 2006*, <https://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882>.

38 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2005

39 Tengizchevroil şirketi ülkedeki petrol üretiminin yaklaşık %25'lik payını elinde bulundurmaktadır: “Kazakistan Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirketler”, 2016, <http://www.kazakistan.-kz/kazakistan-enerji-sektorunde-faaliyet-gosteren-sirketler>.

40 Edward C. Chow-Lseigh E. Hendrix, a.g.e., s. 33.

göz

Akademik
Bakış

311
Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

aktarmakta, Rusya güvenlik gerekçelerini öne sürerek Orta Asya'yı çevrele-
mekte, Çin ise borçlanma stratejisiyle bu ülkeleri kendine bağımlı kılmakta-
dır. Kuşkusuz bu tabloda bütün Türk devletlerinin bir araya gelerek stratejik
konularda ortak politikalar geliştirme yönündeki yetersizlikleri ve başarısız-
lıkları da etkili olmuştur.

Orta Asya'da Enerji İşbirliğinin Geliştirilmesinde Türkiye'nin Rolü

Petrol ve doğal gaz rezervleriyle öne çıkan Orta Doğu'da zamanla enerji kay-
naklarının azalması, siyasi dengelerin değişmesi, Karadeniz ve Akdeniz'de
olduğu gibi yeni enerji kaynaklarının bulunması ya da Rusya-Ukrayna Sa-
vaşı'nın bir kez daha gündeme getirdiği enerji güvenliği konusu nedeniyle
enerji ithalatçısı ülkelerin alternatif bölgelere yönelmeleri bir kez daha ger-
çekleşmesi ihtimal dâhilinde bir konu olmuştur. Bununla birlikte mevcut sis-
tem sorgulanmadığı sürece yeni eklenen alternatif alanlarda da benzer olay-
lar yaşanması söz konusu olabilir. Nitekim Rusya, uluslararası alanda sahip
olduğu enerji kaynaklarından gücünü almakta; AB başta olmak üzere birçok
ülkenin enerji güvenliğinin sınırlarını önemli ölçüde Moskova belirlemek-
tedir. Yaşanmakta olan (2022 Nisan) Ukrayna krizinin beraberinde getirdi-
ği enerji güvenliği tartışmaları, bu durumun kanıtı niteliğindedir. Küresel
liderliği paylaşmak istemeyen ABD'nin Orta Doğu politikasının da önemli
bir ayağını bölgenin enerji kaynakları oluşturmaktadır. Son yıllarda küresel
enerji talebi en çok artan ülke olan Çin ise Orta Doğu'dan Orta Asya'ya varın-
caya kadar enerji rekabetine eklenmiş durumdadır.

Diğer taraftan, Orta Doğu örneğinde olduğu gibi bölgesel iş birliğinin
geliştirilemediği, benzerlikler üzerinden bir iş birliği kurmak yerine farklılık-
lar üzerinden bölünme ve çatışmaların yaşandığı, bireysel çıkarların nüfuz
mücadelesine dönüştüğü bölgeler, güvenlik ve istikrar açısından zayıf, dış
tehditlere karşı daha savunmasız durumda kalmaktadırlar. Bu kapsamda sa-
hip olduğu enerji, Orta Asya Türk devletleri için küresel siyasete eklenme-
me, ülkenin refah düzeyini artırma ve enerji dışı sektörlerin gelişmesi nok-
tasında önemli işlevlere sahip olma potansiyelini içerdiği ölçüde, yukarıda
belirtilmiş olan riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Dahası, bu ülkele-
rin, kuruluş ve siyasi inşa yönünden oldukça genç olmaları, bazılarının ciddi
ekonomik sorunlarla karşı karşıya bulunmaları, güvenlik noktasında çeşitli
sorunların varlığı ve siyasi birikim ve bürokratik değerler açısından nispeten
geride kalmaları, küresel rekabete karşı bölgeyi savunmasız bir durumda bı-
rakmaktadır. Bu nedenle Türk cumhuriyetlerinin sahip olduğu potansiyeli
değerlendirmelerinde öncü-lider bir devlet olarak Türkiye'nin önemi belir-
tilmelidir⁴¹.

41 Türkiye'nin bölge ülkeleri için mentor bir ülke olduğu 90'lı yıllarda kimi liderler tarafın-
dan da dile getirilmiştir. Örneğin 16 Aralık 1991 tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Özbe-

“Yurtta sulh cihanda sulh” temelleri üzerine inşa edilen ve dış politikada diplomasi kullanımını savunan Türkiye Cumhuriyeti siyasi ve ekonomik olarak Rusya ve Çin'e bağımlı olan bu ülkelerin Batı ile ilişki kurmalarında bir köprü konumundadır. ABD ve AB'nin desteklemiş olduğu BTC petrol boru hattının yanı sıra Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın küresel sisteme entegre edilebilmesi noktasında önemlidir. Yine bu ülkelerle kıyaslandığında bürokratik ve askeri deneyimi ile öne çıkan Ankara'nın Türk devletleri ile söz konusu alanlarda iş birliği içinde olmaları sağlanmaktadır. Bu duruma Orta Asya ülkeleriyle imzalanan ikili askeri antlaşmalar örnek verilebilir. Bu antlaşmalar kapsamında Türkiye'nin ilgili ülkelere askeri eğitim ve malzeme desteği sunduğu görülmektedir. Konuya ilişkin güncel bir gelişme de terörle mücadele konusunda Özbek ordusuna uygulamalı askeri eğitim vermek üzere Ankara ile Taşkent arasında 29 Mart 2022 tarihinde imzalanan Askeri Çerçeve Antlaşması'dır⁴².

Öte yandan, son dönemde Moskova ve Kiev arasındaki krizde her iki devletin de Türkiye'yi önemli bir arabulucu ve diplomatik aktör olarak görmesi Ankara için önemli bir fırsattır. Özellikle Almanya başta olmak üzere AB ülkeleri için bir kez daha gündeme gelen enerji güvenliği konusunda Türkiye'nin alacağı rol ve sorumluluk hem soydaş ülkelerin Rusya ve Çin'e olan bağımlılığını azaltabilecek hem de Ankara'ya yeni iş birliklerinin kurulmasında merkez ülke olma fırsatı tanıyacaktır. Mevcut uluslararası sistemin özellikle adalet ve güvenlik yönüyle işlevsizliğinin daha yoğun tartışıldığı günümüzde Türkiye'nin diplomatik alanda artan gücü ve zengin enerji kaynaklarına sahip Türk devletleri ile olan bağları, oluşturulacak yeni sistemde Ankara'yı diplomatik bir üs, Türkiye'yi ise enerji köprüsü konumuna getirebilecektir.

Ancak bölgeye yönelik politikalarda Türkiye'nin kimi avantajlarla birlikte güçlüklerle de karşı karşıya olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bölgenin iç ve dış etkenleri dikkate alınarak aşağıda hazırlanmış olan SWOT analizi tablosu, Türkiye'nin bölgedeki birleştirici rolünün güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarken, geleceğe yönelik stratejilerde belirecek fırsat ve tehditleri içermektedir.

kistan Devlet Başkanı Kerimov yaptığı konuşmada, Türkiye'yi model alan bağımsız bir ülke kurmayı planladıklarını ve Türkiye'yi Orta Asya Cumhuriyetlerinin 'ağabeyi' olarak gördüklerini ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Baha Ahmet Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrasında Türk-Orta Asya İlişkilerinde Türk Keneşinin Rolü: Dönemler ve Değişim Dinamikleri”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7(1), 2019, s.6.

42 “Kazakistan'da NATO'nun Aracısı Türkiye”, <https://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazi-no=6114>; Aygerim Şilibeşova, “Görevimiz Güvenlik: Kazakistan-Türkiye İlişkilerinde Yeni Dönem”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Aralık 2009, s. 59; “Türkiye'den Özbekistan'a Terörle Mücadele Eğitimi”, <https://www.aa.com.tr/tr/-/dunya/turkiyeden-ozbekistana-terorle-mucadele-egitimi/1224-225>; Sefa Mutlu, “Türkiye ile Özbekistan Arasında 10 Antlaşma İmzalandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-ozbekistan-arasinda-10-anlasma-izalandi-/2549603>.

Yazı

Şekil 1: Türkiye-Orta Asya İlişkilerinin SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
• Etnik ve medeni bağlar • Orta tarih, dil ve din • Coğrafi yakınlık • Türk halkları tarafından Türkiye'ye duyulan ilgi • 2022 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin Türk Devletleri Teşkilatına dönüşmesi • Diplomatik ağların açık olması • Bölgenin önemli ulaşım yolları üzerinde bulunması • Bölgenin bir ihrac pazarı olabilmesi • Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri'nin enerji kaynaklarını taşıyacak güzergâh olması • Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Batı arasında köprü olabilmesi • Türkiye'nin askeri gücü • Uluslararası alanda yaşanan kimi politik gelişmelerin ilişkilerin değerini pozitif yönde artırması • Uluslararası politikanın yapısı	• Bölge ülkelerinin kendi aralarındaki kimi sorunların varlığı (büyük oranda çözülmüş olmasına karşın özellikle Özbekistan'ın Kırgızistan ve Tacikistan ile arasındaki sınır sorunlarının varlığı; Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunu ve su kaynaklarının paylaşılması konusunda adı geçen ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarının bulunması) • Çoğu ülkede kurumsallaşmanın yeterli düzeyde olmayışı • Bu ülkelerdeki bürokratik hantallık ve yolsuzluğun varlığı • Ülkeler arasındaki ulaşım ağlarının zayıf olması • Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü • Türk halkının bölgeye yönelik bilgisinin nispeten sınırlı olması (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) da etkisi ile Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye eğitim için gelen öğrenci sayısı her yıl artmakla birlikte, Türkiye'den bölgeye yönelik bu tür bir eğilim söz konusu değildir. Yine özellikle son yıllarda Türk Cumhuriyetlerinin vatandaşları tarafından Türk televizyon dizileri ve sineması büyük ilgi görürken, Türkiye tarafından bu ülke basını ya da sinemalarının yoğun bir şekilde takip edildiğini söylemek zordur.) • Türkiye'nin ekonomik potansiyelinin sınırlılığı • Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de yoğun şekilde yürütülen siyasi faaliyetlerin etkisi ile Orta Asya'nın ihmal edilebilme olasılığı • Olası bir iktidar değişiminin uzun bölgesel politikalar üzerindeki etkisinin öngörülmezliği

FIRSATLAR	TEHDİTLER
• Dışa açılımda Türkiye'nin model ülke olması• Bölgenin küresel güçlerin mücadele alanı olmasına karşın, Orta Doğu gibi çatışma alanına dönüşmemiş olması• İş birliği mekanizmalarının işlerlik kazanması ile oluşabilecek ekonomik potansiyelin bulunması• Türkiye'nin hem enerji arz güvenliğini sağlaması hem de AB enerji ihtiyacı için güvenilir bir transit ülke olması• İkili ve çok taraflı ilişkilerin bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması• Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askeri gücünün bölge ülkeleri ile bütünleşmesiyle bölgedeki diğer güçlerin sınırlandırılması• Türk Birliği düşüncesinin hayata geçirilmesi	• Rusya, Çin ve İran başta olmak üzere bölgesel-küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikaları• Azerbaycan-Ermenistan arasındaki çatışma ve savaş hali• Bölgesel liderlik yarışının getirebileceği problemler• Bölgede halen önemli oranda Rus nüfus bulunması• Terörizm ve terör faaliyetlerinin bölgeyi derinden etkilemesi• Küresel ekonomik sorunlar, salgın hastalıklar vb.

Türkiye ile Orta Asya ilişkilerinde etnik ve medenî bağlara; ortak tarih, dil ve din gibi unsurlara sahip olmak ve kurumsallaşma anlamında alınan mesafe, 'güçlü yönler' olarak ortaya çıkarken, bölge ülkelerinin kendi aralarındaki sorunlar, çoğu ülkede kurumsallaşmanın yeterli düzeyde olmayışı, bu ülkelerdeki bürokrasinin ve yolsuzluğun varlığı, aktörler arasındaki ilişkilerin zayıf yönlerini oluşturmakta-

gazi

dır. Dışa açılımda Türkiye'nin bir 'model' olarak görülmesi, bölgenin küresel güçlerin mücadele alanı olmasına karşın Orta Doğu gibi çatışma alanına dönüşmemiş olması ve iş birliği mekanizmalarının işlerlik kazanması ile oluşabilecek ekonomik potansiyelin bulunması ilişkilerde fırsatlar olarak tezahür ederken, Rusya, Çin ve İran başta olmak üzere bölgesel ya da küresel aktörlerin bölgede etkin güç olmaya yönelik politikaları, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki gerginlik, bölgesel liderlik yarışının getirebileceği problemlerle birlikte bölgede halen önemli oranda Rus nüfus bulunması ve bilhassa terör problemi, çok önemli tehditler olarak masada durmaktadır. Kafkasya ve Orta Asya'yı arka bahçesi olarak gören Moskova için bu bölge hem güvenlik açısından hem de nüfuz alanı olması açısından son derece önem taşımaktadır. Bu da bölgeye yönelik politikalarda Rusya faktörünün dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Bununla birlikte Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmasına karşın, bağımsızlığın ilk yıllarında çabalar gerçekleşti ve sürdürülebilir politikalar üzerine oturtulamamış olduğundan bu dönem -kısmen- 'kayıp yıllar' olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemde Türkiye'deki siyasi iklim ve Türk dış politikasında zaman zaman realist tutumdan uzaklaşılarak ideolojik söylemlerin öne çıkarılması bölge ülkelerinin Türkiye'ye karşı mesafe koymalarına neden olurken, önce Rusya, ardından da ABD ve Çin'in bölgeye yönelik yeni politikalar geliştirmesi, Türk devletleri arasındaki bütünleşmenin sürdürülebilirliğini geciktirmiştir. Anılan dönemde Türk devletleri arasında iş birliği temellerinin atılması noktasında önemli girişimler olmasına karşın, özellikle "*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan Türk Yurdu*" gibi söylemler ve bu ülkelerdeki muhaliflerin zaman zaman desteklenmesinin iki sonucu olmuştur. İlk olarak, bu söylem ve eylemler bağımsızlığını yeni kazanan Cumhuriyetlerin Türkiye ile olan ilişkilerinde temkinli olmalarına neden olmuştur. Diğer taraftan bölge ile tarihsel bağı koparmak istemeyen Rusya'nın çeşitli girişimleri söz konusudur. Örneğin, ilan ettiği *Yakın Çevre Doktrini* ile Moskova bölgedeki nüfuzunu sürdürmenin yanında Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nin gerçekleşeceği güne Bağımsız Devlet Topluluğu (BDT) Zirvesini koymak suretiyle Türk Cumhuriyetleri arasındaki bütünleşme sürecine de engel olmaya çalışmıştır⁴³. Buna karşın ideolojik söylemlerden kaçınılmasıyla 2000'li yıllarda soydaş ülkelerle iş birliği Türk dış politikasının öncelikli konularından biri haline gelmiştir. İkili ve çok taraflı şekilde birçok alanı kapsayan iş birliğinin itici gücüyle kuşkusuz enerji iş birliği olmuştur. Zira Orta Doğu gibi Orta Asya'yı da küresel rekabetin oyun alanı haline getiren etmenlerden biri enerjidir ve bölgesel/küresel emperyalist hırsları bulunmayan Türkiye, bölgede aktif bir şekilde yer almaktadır.

Coğrafi yakınlığı, bölge ülkeleriyle paylaşılan ortak değerler, Tür-

kiye'nin bölge enerjisini ihraç edecek transit yollar üzerinde bulunması ve askeri kapasitesi Türkiye açısından önemli kazanımlar olarak değerlendirilirken, ekonomik olanakların kısıtlılığı, bölge ülkelerinin birbirleriyle olan sorunlarının varlığı, ülkelerin farklı siyasi ve askeri yönelimlerinin oluşu, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki güncel sorunların dış politika önceliklerinde bölgeye yönelik bir ihmal oluşturabilme olasılığı, Türkiye'nin bölgedeki varlığını zayıf kılan etmenler arasındadır. Sahip olduğu doğal gaz rezervi ile Türk devletleri arasındaki enerji iş birliğinin temel taşı olabilecek Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü bölgeyle ilişkilerini olumsuz etkilemekte; bu durum enerji entegrasyonunun sağlanmasında Türkiye için ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Mevcut durumdan hareketle, henüz küresel ve bölgesel güçlerin doğrudan karşı karşıya gelmediği bölgede Türkiye'nin dikkatini daha yoğun bir şekilde bölgeye yöneltmesi ve iş birliği alanlarının güçlendirilmesi, Orta Asya'nın geleceği açısından da son derece önemlidir. Özellikle son dönemde Karadeniz ve Akdeniz'de Türkiye'nin petrol ve doğal gaz arama çalışmalarıyla enerji piyasalarındaki varlığını -güzergâh olmanın yanı sıra- kaynak ülke olma hedefine de yönelttiği düşünüldüğünde var olan potansiyellerin bütüncül politikalara yansıtılması; ülkelerin birbirlerinin deneyimlerinden faydalanması büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin yanı sıra AB enerji arzı güvenliğinin sağlanmasında da Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazı stratejik bir değere sahiptir ki Rusya-Ukrayna krizi de bunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu sebeple Ankara'nın bölge ülkeleriyle geliştirdiği ilişki Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine etki edecek, Türkiye bölgedeki etkinliğini artırırken enerji adımı ile başlayan iş birliğinin diğer alanlarla desteklenmesi Türk Cumhuriyetlerinin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Bütünleştirici ve Koruyucu Bir Unsur: Enerji İş birliği

Sovyetlerden kalan boşluğu doldurmada en avantajlı ülkelerden biri olan Türkiye, 90'lı yıllardan itibaren Türk Cumhuriyetleriyle ikili ve çok taraflı düzeylerde ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Söz konusu kurumsal bir nitelik kazandırılmak istenen ilişkiler bölgedeki Türk devletlerinin *TÜRKSOY*, *Türk Devletleri Teşkilatı*, *TürkPa* ve *Türk Akademisi* gibi oluşumlar etrafında bir araya gelmelerini sağlamıştır⁴⁴. Aradan geçen yıllarda din, dil, kültür ve tarih gibi ortak değerler, bu devletler arasındaki ilişkilerde belirli bir etki gücüne sahip olsa da bütünleşmenin sağlanmasında ve küresel rekabetin sınırlandırılmasında yeterli olamamıştır. Bu noktada 2000'li yıllarla birlikte geliştirilen enerji projeleri bölgedeki küresel rekabete Türkiye'nin de dâhil olmasını sağlamıştır⁴⁵.

44 Esra Banu Sipahi-Bahar Özsoy, "Türk Dünyasında Diaspora Faaliyetleri Bağlamında Türk Keneşi ve Türksoy Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Avrasya Göç Sempozyumu*, 9-13 Ekim 2018, Türkistan/Kazakistan, s. 399.

45 Bölgesel perspektiften bakıldığında yalnız Orta Asya değil Orta Doğu, Karadeniz, Akdeniz ve Afrika enerji bağlamında en öne çıkan ve hem enerji rekabetinin hem de nüfuz müca-

Gaz

Akademik
Bakış

317

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

Türk dünyasının enerji iş birliğinin geliştirilmesinde özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın çabaları göze çarpmaktadır. 1994 yılında Asrın Anlaşması'nın imzalanması bölgede "Rusya'ya rağmen" oluşturulacak projelerin öncüsüdür. Otuz yıllık süreyi kapsayan bu anlaşmayı dünyanın yedi ülkesinden on bir uluslararası şirket⁴⁶ imzalamış ve Azeri-Çırac-Güneşli yataklarının işletilmesi bu anlaşmayla hayata geçirilmiştir. Enerji alanındaki önemli atılımların başında Türkiye'nin enerji stratejisinin önemli bir unsuru Doğu-Batı enerji koridoru gelmektedir. Bu stratejiyle Hazar Denizi bölgesindeki enerji kaynakları Rus topraklarını atlayarak alternatif yollarla Batı pazarlarına taşınmaktadır⁴⁷. Böylece diğer Türk devletleri sürece dâhil edilmekte enerjiye ve onu üçüncü taraflara ulaştıracak olan imkânlarla sahip ülkelerle büyük projeler gerçekleştirilmektedir. Bu projelerin başında *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Hattı (BTC) Projesi* gelmektedir.

BTC, petrol üreticilerinin küresel pazarlara güvenilir bir şekilde ulaşmasını sağlayan 3 milyar dolarlık bir ulaşım sistemidir⁴⁸. Projenin temelleri 1998 yılında Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan ve Gürcistan liderleri tarafından Ankara Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla atılmış; BTC boru hattını destekleyen hükümetlerarası anlaşma da 18 Kasım 1999'daki İstanbul AGİT Zirvesi sırasında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye tarafından kabul edilmiştir⁴⁹. Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının ihrac sürecinde Rusya'ya olan bağımlılığın kırılmasını sağlayan boru hattının uzunluğu 1.768 km'dir. 2006 yılında açılışı yapılan hattın günlük taşıma kapasitesi 1 milyon varildir. Bu oran mevcut küresel tedariklerin yaklaşık %1,3'üne denk gelmektedir⁵⁰. Bakü Supsa Hattı ile BTC, dünya petrol ticaretinin yaklaşık %2,5'ini Hazar bölgesindeki petrol ticaretinin ise yaklaşık yarısını oluşturmaktadır⁵¹.

delesinin en yoğun olduğu alanlardır. AB enerji güvenliği açısından oldukça önem taşıyan bu bölgelerde adı geçen ilk ülkelerden biri Türkiye'dir. Türkiye anılan bu bölgelerin tamamında -enerji diplomasisinden mekik diplomasisine lider diplomasisinden kültür diplomasisine varıncaya kadar- aktif bir diplomasi yürütmektedir. Bu bağlamda coğrafi konumunun enerji üssü olmasına imkân tanıdığı Ankara'nın -özellikle son yıllarda gerek Karabağ sorununun çözümünde gerek Rusya-Ukrayna krizindeki etkinliği düşünüldüğünde- arabulucu rolü ile edindiği güç dikkat çekicidir.

- 46 2019 yılı itibarıyla bu şirketler ve aldıkları paylar; BP %30,37, SOCAR %25,03, Chevron %9,57, INPEX %9,31, Equinor %7,27, ExxonMobil %6,79, TP %5,73, ITOCHU %3,65, ONGC Videsh Limited (OVL) %2,31'dir. Ruslan Rehimov, "Asrın Anlaşması' 25 Yaşında", 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya-/asrin-anlasmasi-25-yasinda/1589095>.
- 47 Pınar İpek, "Turkey's Energy Security in Eurasia Trade-Offs or Cognitive Bias?", Emre Erşen-Seçkin Köstem, (der.), *Turkey's Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order*, Routledge, 2019, s. 130.
- 48 Jonathan Elkind, "Economic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", S. Frederick Starr-Svante E. Cornell, der., *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2005, s. 42.
- 49 Zeyno Baran, "The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey", S. Frederick Starr-Svante E. Cornell, der., *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2005, s. 106-107.
- 50 Jonathan Elkind, a.g.m., s. 48.
- 51 Nesrin Sarahmetoğlu-Okan Yeşilot, "Azerbaycan Cumhuriyeti, Bağımsızlıklarının 25.Yı-

Hazar bölgesinden elde edilen petrol Azerbaycan-Gürcistan toprakları üzerinden Ceyhan'a ulaştırılarak buradan tankerlerle dünya pazarlarına taşınmaktadır. Ekonomik, siyasi ve stratejik önemi büyük olan proje, Batılı ülkelerin Rusya karşısında alternatif satıcılar elde etmesine olanak sağlamıştır. BTC hattı stratejik önemi kadar olmasa da taraf ülkeler açısından ekonomik bir değer de ifade etmektedir. Buna göre hattın geçtiği bölgeler için ekonomik bir canlanma, istihdam artışı, taşıma ve transit gelirleri gibi olumlu dış-salıklar söz konusudur. Taraflar arasında 2006 yılında Kazakistan petrolünün, 2010 yılında ise Türkmenistan petrolünün BTC ile taşınmasını öngören anlaşmalar imzalanmıştır.

2006 yılının ortalarından başlayarak Ekim 2019'a kadar geçen sürede BTC ile toplamda 3,3 milyar varil (440 milyon tona yakın) ham petrol ihraç edilmiştir. Söz konusu miktarın 27 milyon tonu Türkmen petrolü, 12 milyon tonu Kazakistan ve 7 milyon tonu da Rus petrolüdür⁵². 36 milyar dolar yatırım yapılan Azeri-Çırac-Güneşli yataklarının işletim süresi 2016'da 2050 yılına kadar uzatılmış olup bu sürede petrol sahasına 40 milyar dolardan fazla yatırım yapılması beklenmektedir⁵³.

BTC petrol boru hattından sonra 2000'li yıllarda Azerbaycan bu kez doğal gaz alanında büyük yatırımlara imza atmıştır. Bu süreçte Şah Deniz doğal gaz yatağının keşfedilmesiyle doğal gazın Türkiye ve Batı pazarına aktarılmasını sağlayacak Güney Gaz Koridoru girişimi ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda *Şah Deniz-1* projesinin geliştirilmesi Azerbaycan'ı 2006 yılından itibaren doğal gaz ihracatı alanında öne çıkarmıştır. Söz konusu gazın Azerbaycan'dan Gürcistan'a ve Türkiye'ye ihracatını sağlamak için yıllık 20 milyar metreküp kapasiteye sahip *Güney Kafkasya Doğal Gaz (Bakü-Tiflis-Erzurum, BTE) Boru Hattı* inşa edilmiştir⁵⁴. Doğu-Batı Enerji Koridorunun bileşenlerinden biri olan hattın 443 kilometresi Azerbaycan'a, 248 kilometresi Gürcistan'a aittir. İngiliz BP ve Norveç'in Statoil ASA şirketleri öncülüğünde uluslararası bir konsorsiyum tarafından 2006 yılında inşa edilen hat, Şah Deniz (Azerbaycan) doğal gazını Erzurum'a taşımaktadır.

Doğal gaz alanında yapılan anlaşmalardan biri de *Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı, TANAP*'tir. Doğu ve Batı arasında bir enerji köprüsü olan Türkiye, Şah Deniz sahasında olduğu gibi TANAP'ta da pay sahibidir⁵⁵.

İnada Türk Cumhuriyetleri", Abdulvahap Kara-Fahri Solak, (der.) *Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları*, No: 23, İstanbul 2017, s. 33.

52 Flora Sadıqlı, "BTC Bütün Regiona Xeyir-Bərəkət Gətirir", *Azərbaycan Rəsmi Dövlət Qəzeti*, 11 Aralık 2019, <http://www.azerbaijan-news.az/view-179101/btc-butun-regiona-xeyir-bereket-getirir>.

53 Flora Sadıqlı, "Neft və Qaz Əsas İqtisadi Potensial Olaraq Qalır", *Azərbaycan Rəsmi Dövlət Qəzeti*, 21 Ağustos 2019, <http://www.azerbaijan-news.az/view-172717/neft-ve-qaz-esas-iqtisadi-potensial-olaraq-qalir>; Ruslan Rehimov, a.g.k.

54 SOCAR Resmi İnternet Sayfası, "TANAP", <http://socar.com.tr/>.

55 Türkiye, Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ile Şah Deniz 2 projesine %19 ora-

TANAP'ın hukuki altyapısını oluşturan, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetler Arası Anlaşma" ve eki "Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemi Hakkında Ev Sahibi Hükümet Anlaşması" 2012 yılında imzalanarak 2013 yılında yürürlüğe girmiştir. 17 Mart 2015 tarihinde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanlarının katılımıyla Kars'ta temeli atılan TANAP'da Azerbaycan (SOCAR) %58; Türkiye (BOTAŞ) %30 ve İngiltere (BP) %12'lik paya sahiptir. Ayrıca projeye Türkmenistan, Irak ve Doğu Akdeniz'den gaz taşıma ve aktarımı yapılması mümkün olabilmektedir⁵⁶. 2018 yılı temmuz ayında TANAP'tan ilk gaz dağıtımına başlanmıştır.

Boru hattının ilk aşamada 16 milyar metre küp olarak planlanan taşıma kapasitenin 6 milyar metreküpü Türkiye'de yerli üretime harcanacak⁵⁷, geri kalanıysa Avrupa'ya taşınacaktır. 2023 yılında 23 milyar metreküpe yükselmesi planlanan taşıma kapasitesinin son olarak 2026 yılında 31 milyar metreküp olması hedeflenmektedir⁵⁸. Yatırım maliyeti 40 milyar dolar olan Güney Gaz Koridoru projesinin 7 milyar dolarlık kısmını oluşturan TANAP'tan ilk yılda 1,8 milyar metreküp gaz Türkiye'ye ulaşmıştır⁵⁹. TANAP ile Türkiye'nin %30 oranında doğrudan gelir elde etmesi beklenmekte; tam kapasiteyle çalışma hedefini tutturup yıllık 31 milyar metreküp gaz taşıyabildiği takdirdeyse 2045 yılına kadar 17 milyar dolar civarında doğrudan gelir kazanacağı düşünülmektedir⁶⁰.

Doğu-Batı hattında inşa edilecek enerji hatlarının Batı için ekonomik olduğu kadar siyasi bir öneme de sahip olduğu bilinen bir gerçektir⁶¹. Bu noktada Moskova'ya enerji bağımlılığı olan Türkiye ve AB'nin ortak hareket etmesi zorunlu görülmektedir. Nitekim, 2018 yılındaki Aktau Zirvesi'nde Hazar'ın statüsünün belirlenmesine yönelik taraf ülkelerin anlaşma sağlamış

nında hissedardır. Elif Nuroğlu, "Enerji Koridoru ve Enerji Merkezi Olma Tartışmaları Arasında TANAP", 2018, <https://-www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/enerji-koridoru-ve-enerji-merkezi-olma-tartismalari-arasinda-tanap/1194508>.

56 Gulmira Rzayeva, "Gas Supply Changes in Turkey", Oxford Institute for Energy Studies, 2018, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2018/01/Gas-Supply-Changes-in-Turkey-Insight-24.pdf>, s.13.

57 Bu miktar Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının %12'si civarındadır ve Türkiye, TANAP'tan doğal gaz karşılığında Rusya'ya Azerbaycan'a ödenen bedelin %88'ini ödeyecektir (SOCAR, aynı yerde; İlgar Gurbanov, "TANAP Puzzle: What stands in the 'Backstage of TANAP'?", 2012, <https://energycorridors.wordpress.com/-2012/07/11/tanap-puzzle-what-stands-in-the-backstage-of-tanap/>).

58 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesinin Temel Atma Töreni Gerçekleşti", http://www.mfa.gov.tr/trans-anadolu-dogal-gaz-boru-hatti_tanap_-_projesinin-temel-atma-toreni-gerceklesti-tr.mfa.

59 Nuran Erkul Kaya, "TANAP'tan Bir Yılda 1,8 Milyar Metreküp Gaz Geldi", 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/-ekonomi/tanaptan-bir-yilda-1-8-milyar-metrekup-gaz-geldi/1500970>.

60 Yunus Furuncu, "TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2018, s. 554.

61 Turgut Kerem Tuncel, "Merkezi-Avrasya'da Doğal gaz Boru Hattı Projeleri'nin Ortaya Koyduğu Soru ve Olasılıklar", *Avrasya Dünyası*, 3, Ekim 2018, s. 40.

olması enerji iş birliğinin sağlanmasında kilit ülke olan Türkmenistan'ın TANAP'a dâhil olmasına yönelik beklentileri artırmıştır. Ne var ki, Rusya'dan boşalan koltuğu doldurmada AB'nin yeteri kadar çaba sarf etmemiş olması Türkmen gazının Çin'e ihracatının artmasını sağlamış ve Pekin'i küresel rekabette avantajlı hale getirmiştir.

TANAP, Türkiye-Gürcistan sınırında Güney Kafkasya Boru Hattı ile Türkiye-Yunanistan sınırında ise "Trans-Adriyatik" (TAP) gaz boru hattına birleşmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, TANAP'ın bir ucu Bakü-Tiflis-Erzurum hattına, diğer ucu da TAP'a bağlıdır. Güney Gaz Koridorunun son aşaması olan TAP, Türkiye-Yunanistan sınırından başlayarak Adriyatik Denizi'nin dibinden gazı taşıyacak, Arnavutluk üzerinden geçerek İtalya'ya kadar uzanacaktır. 878 km uzunluğundaki doğal gaz boru hattının inşaatının resmi açılış töreni 18 Mayıs 2016 tarihinde Selanik'te gerçekleştirilmiştir. Rusya'nın önemli enerji ithalatçılarından olan Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna Hersek gibi Balkan ülkelerinin yanı sıra İtalya açısından da büyük önem taşıyan proje 31 Aralık 2020 tarihinde gaz akışına başlamıştır. 2021 yılında 8,1 milyar metreküp doğal gazın Avrupa'ya taşındığı TAP'ın avantajlarından biri, akışı tersine çevirebilmesidir; yani bu hatla birlikte doğal gaz İtalya'dan Güneydoğu Avrupa'ya da taşınabilmektedir⁶². Projede, SOCAR (%20), BP (%20), Snam S.p.A. (%20), Fluxys (%19), Enagas (%16) ve Axpo (%5) şirketleri yer almaktadırlar. Söz konusu proje, Avrupa Komisyonu'nun ortak çıkarlara hizmet eden 33 öncelikli enerji güvenliği projesi listesine dâhil edilmiştir⁶³.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Güney Gaz Koridoru üzerinde yer alan boru hatları vasıtasıyla özellikle Azerbaycan ve Türkiye arasında geliştirilen enerji iş birliğine Türkmenistan ve Kazakistan gibi diğer Türk devletlerinin katılımı büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerin Rusya ve Çin gibi kendilerini çevrelemiş olan ülkelere alternatif ahıcılara ihtiyaçları bulunmaktadır. Aynı zamanda bu iş birliği güzergâh ülke olarak Türkiye için de bir gerekliliktir. Yakın dönemde Ukrayna krizi ile yeniden gündeme gelen alternatif kaynak ve yollar konusunda da adı geçen projeler büyük önem taşımaktadır. Özellikle son günlerde İsrail doğal gazının Batı pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye öne çıkmaktadır. Her ne kadar tek başına Rus doğal gazına alternatif tek bir ülke olmamasına karşın, Ankara'nın merkezinde bulunduğu Orta Asya-Kafkasya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları gerek enerji güvenliğinin sağlanması gerek Türk coğrafyasının birbirine ve dünyaya entegre edilmesi, gerekse de Türkiye'nin küresel enerji ticaretinde bir üs olabilmesi bağlamında değerlendirilmesi gereken fırsatlar sunmaktadır.

62 María del Mar Hidalgo García, *Turkish Stream as an Alternative for Gas Transit through Ukraine* (Çev. Satomi Ortega), 2015, http://www.ieec.es/en/Galerias/fichero/docs_-_analisis/2015/DIEEA23-2015_Turkish--Stream_-MMHG_ENGLISH.pdf, s. 4.

63 Vaqif Bayramov, "Trans-Adriatik Boru Kəməri ilk qazın verilməsinə hazırdır", *Xalq qazeti*, 1 Ocak 2019, <http://xalqqazeti.com/az/news/29476>.

Gaz

Genel Değerlendirme

Mevcut çalışmada, küresel güçlerin bölgede özellikle enerji alanında etkilerinin genişlediği ve bu nedenle Türk devletlerinin de temel hareket ve çıkış noktasının enerji iş birliği olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu sebeple petrol ve doğal gazın taşıdığı anlam doğru okunarak enerjinin bütünleştirici etkisinin tüm Türk devletlerini kapsayacak şekilde projelere dönüştürülmesi önemlidir. Başlangıçta bu potansiyelden etkili faydalanamayan Türk devletlerinin zamanla iş birliğini artırdıkları gözlemlenmektedir. Buna karşın Türk dünyası enerji birlikteliğinin henüz küresel güçlerin etki kuvvetine erişemediği açıktır. Bu noktada Türkiye'nin lider-öncü bir devlet olarak alacağı önlemler ve yürüteceği faaliyetler son derece önemlidir. Özellikle enerjinin küresel pazarlara aktarılmasında önemli bir aktör olan Türkiye'nin bu avantajını Türk coğrafyasının siyasi ve toplumsal bütünlüğünü sağlayacak şekilde sürdürülebilir kılması, bölgenin geleceği ve Türk dünyasının güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu bakımdan son dönemde Karadeniz ve Akdeniz'de yaşanan gelişmeler, haklarından taviz vermeyen ancak bunu askeri seçeneklere başvurmadan yapan bir ülke olarak Türkiye'yi öne çıkarmaktadır. Dahası yalnız kendi hak ve çıkarları için değil oluşan krizlerin çözülmesi; daha sürdürülebilir ve çatışmasız bir sistemin inşası için de Ankara daha aktif bir diplomasi uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda "Dünya 5'ten büyüktür!" söylemi ile küresel düzenin sorgulanmasının önünü açan Türkiye, son dönemde hem bölgede kurduğu iş birlikleri hem de ortaya çıkan krizlerde aldığı aktif rolle bölge ülkeleri açısından önemli bir örnektir.

Tüm ülkeler için yaşamsal öneme sahip olan enerji konusunda Türk devletlerinin sahip olduğu avantajların bir araya gelip güçlerini birleştirmeleri halinde kalkınmışlık düzeylerini artıracak açıktır. Özellikle BTC ve Güney Gaz Koridoru gibi projelerin Türk devletleri arasındaki iş birliğine önemli katkı sağladığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin doğal gaz ihracatında Azerbaycan'ın payı istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 2019 yılında Azerbaycan'ın toplam gaz ihracatında Türkiye pazarının payı yüzde 79'lara çıkmıştır⁶⁴. Buna karşın diğer Türk Cumhuriyetlerinin enerji iş birliğine yeteri kadar dâhil olmadıkları görülmektedir. Küresel alanda ciddi bir rezerve sahip olsa da rekabet kabiliyeti zayıf olan Türkmenistan'da enerji sektöründe Pekin'in etkisi hızla artarken, Aşkabat'ın Türkiye merkezli projelere bir an önce dâhil edilmesi gerekmektedir.

Petrol ve doğal gaz gibi iki stratejik kaynağın çıkarılması, işlenmesi ve transferini üstlenerek diğer ulusal şirketleri bünyesinde barındıracak ortak bir enerji şirketinin kurulması düşünülebilir. Ayrıca tüm devletlerin finansman sağladığı ortak bir enerji bütçesi oluşturulabilir. Diğer taraftan, Batılı

64 "Azərbaycanın ümumi təbii qaz ixracında Türkiyənin payı 79 faiz təşkil edib", 16.01.2020, <https://azertag.az>.

devletlerin Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetinin alternatifi olarak değerlendirildikleri bu projelerin, bölge ülkelerinin küresel sisteme eklemlenmelerini kolaylaştırma potansiyeli de gözden kaçırılmamalıdır. Yine, "bir millet altı devlet" felsefesi ile hareket edilmesi ve ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçler başta olmak üzere Kafkasya-Orta Asya merkezini temel alarak Avrasya enerji sistemi üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen ülkelere karşı siyasi bir gücün oluşturulması, bölgenin Orta Doğu'ya hâkim çatışma ve savaş tecrübesinden korunmasını sağlayacaktır.

Son tahlilde, bölgedeki Türk devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha güçlü bir şekilde iş birliği iklimine doğru evrilmesi, sadece bu ülkelerin geleceklere açısından değil, tüm bölgenin ve uluslararası politikanın daha istikrarlı bir evrene kavuşmasında önemli bir adım olacaktır. Kuşkusuz iş birlikleri en başta ekonomik ve siyasi alanlarda gerçekleşmesi gerekirken, kültür, sanat, bilim, eğitim ve en önemlisi de halklar arasındaki tarihsel ve manevi bağların yeniden canlandırılması ve güçlendirilmesi ile önemli bağlantılar kurulmuş olacaktır. Dil, din, gelenek-görenek, etnik köken ve ortak tarih gibi birçok şeyin aynı olmasına rağmen, uzun yıllar Rusya tarafından adeta her şeyin *farklı* olarak hissettirildiği veya dayatıldığı süreç, söz konusu ülkelerin aralarında kuracakları dayanışma ve iş birliği bağlarıyla daha hızlı bir ivme kazanacaktır.

Tartışma

Mevcut çalışma, Türk devletlerinin dâhil olduğu enerji iş birliğinin 'Türk Dünyası Birliği'nin sağlanmasını kolaylaştıracağı iddia etmektedir ki, bütün kaynakların etkin ve birlikte değerlendirildiği enerji birliği bölgenin kırlan ülkeleri başta olmak üzere Orta Asya'yı küresel rekabette güçlü kılacak, kimi ülkeleri de söz sahibi aktörler olarak öne çıkaracaktır. Bununla birlikte yönetim ve eğitim sistemi, güçlü hakimiyet, demokrasi, sosyal yapı ve konumlanılan coğrafya gibi etmenlerin bir ülkenin uluslararası alanda "hedef ülke" ya da "etkin güç" olma halini belirleyebileceği gözden kaçırılmaması gereken bir konudur. Aynı bir çalışmanın konusu olabilecek bu faktörler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Nitekim Türkiye'nin yakın ve uzak coğrafyası incelendiğinde Orta Doğu'dan Karadeniz'e; Akdeniz'den Kafkasya-Orta Asya'ya ve Afrika'ya varıncaya hemen her bölge için gerek iş birliği gerek rekabet alanı olarak "enerji" meselesi başlı başına bir konu olarak öne çıkmaktadır. Anılan her bölgede Ankara ya diplomatik ya ekonomik ya da enerji geçiş güzergahı olarak varlık göstermektedir. Bölgesel aktörlüğünü bir adım öteye taşıyarak küresel bir güç olma potansiyelini barındıran Türkiye'nin stratejik dayanıklılığını sağlaması için güçlü yönlerinden hareket etmesi gerekmektedir. Bu noktada Türk coğrafyasının kendini ispatı açısından enerji iş birliği önemli bir adım olmakta, bir sonraki aşamada ise bu adımın eğitim, teknoloji, kültür, diplomasi gibi alanlara yatırımıyla desteklenmesi beklenmektedir.

Çalışmada coğrafya ve enerji kaynakları gibi kimi etmenlerin Orta Doğu'yu küresel güçlerin rekabet alanına dönüştürmesi üzerinden Orta Asya ile bir benzerlik kurulmaktadır. Orta Doğu'da yaşanan bölgesel ihtilaflar tamamen enerji üzerine kurulu olmasa da çatışma ve savaşlar, etnik bölünme ve bölge içi nüfuz mücadelesi zengin enerji kaynaklarına sahip bölgeyi yoksulluğa ve yoksunluğa bir anlamda mahkûm etmektedir. Bölgede karşılıklı çıkar anlayışına dayalı mekanizmaların geliştirilmesi, enerji boru hatlarının çeşitlendirilmesi, elde edilen gelirin teknolojiye ve beşerî sermayeye yöneltilmesi ile bölge bir kalkınma ve refah gücüne erişerek bu tehlikelerden korunmuş olacaktır. Nitekim Venezuela örneğinde olduğu gibi, özellikle 1970'li yıllarda artan petrol fiyatlarından elde edilen gelirin akılcı değerlendirilememesi, rüşvet ve yolsuzluğun önlenememesi gibi etmenler zengin kaynaklarına sahip olsa da bir ülkeyi dünyanın en geri kalmış ülkelerinden biri haline getirebilmektedir.

Çalışmada kimi coğrafyalarda enerji kaynaklarına sahip olmanın emperyalist ülkelerin hedefi haline gelme yönündeki endişeleri gündeme getirdiği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Afganistan gibi zengin kaynaklara sahip olmayan bir ülkenin büyük güçler tarafından işgal edilebildiği ya da Norveç gibi zengin kaynaklara sahip olsa da küresel emperyalist güçlerin hedefi olmayan ülkeler de olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bir ülkenin bölgesel ve küresel alandaki varlığı ülkenin iç politikasından beşerî sermayesine, sahip olduğu devlet geleneğinden toplum yapısına kadar birçok faktör tarafından belirlenmektedir. Bu noktada zengin enerji kaynaklarına sahip olmak tek başına bir ülkenin hedef ülke olmasına neden olmamakla birlikte sahip olunan bu kaynakların etkin ve verimli değerlendirilememesi ya da enerji ihracatından elde edilen gelirin toplumsal refah artışına yöneltilememesinin ülkelerin kırılğanlıklarını artıracakı vurgulanmalıdır.

Diğer taraftan çalışmada belirtildiği gibi petrol ve doğal gaz gibi ekonomik getirisi büyük olan kaynakların bölgesel ve küresel iş birlikleri ile etkin bir şekilde yönetilmesi Türkiye'nin ve Türk coğrafyasının güçlenmesi açısından çok önemlidir. Bununla birlikte enerjinin değerlendirilmesi gereken tek potansiyel olmadığı da belirtmek gerekir. Nitekim bu kaynaklardan yoksun olmalarına karşın dünyanın en gelişmiş ekonomilerine sahip -Almanya, Güney Kore, Finlandiya ve Japonya gibi- ülkeler bulunmaktadır. Yine enerji kaynağı bulunmamasına karşın Singapur 60 yıldan daha kısa sürede dünyanın önde gelen petrol ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu noktada anılan bu örnekler bir ülkenin kalkınması için doğal kaynak zenginliğine sahip olmanın değil; var olan kaynakların en verimli biçimde kullanılmasının önem arz ettiğini göstermektedir.

Kaynaklar

“Azərbaycanın ümumi təbii qaz ixracında Türkiyənin payı 79 faiz təşkil edib”, 16.01.2020, <https://azertag.az>.

“Erdoğan: Karadeniz’de bulunan doğal gaz rezervi 405 milyar metreküpe yükseldi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54585247>.

“Kazakistan Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirketler”, 2016, <http://www.kazakistan.-kz/kazakistan-enerji-sektorunde-faaliyet-gosteren-sirketler>.

“Kazakistan’da NATO’nun Aracısı Türkiye”, <https://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=6114>.

“Türkiye’den Özbekistan’a Terörle Mücadele Eğitimi”, <https://www.aa.com.tr/tr/-/dunya/turkiyeden-ozbekistana-terorle-mucadele-egitimi/1224-225>.

“Türkmenistan’ın doğal gaz üretim ve ihracat potansiyeli”, 04.11.2019, <https://www.atavatan-turkmenistan.com/tr/ekonomi/trkmenistanin-dogalgaz-retim-ve-ihracat-potansiyeli/>.

“Посол КНР в Туркменистане Сунь Вэйдун об отношениях Пекина и Ашхабада”, «КАСПИЙСКИЙ ВЕСТНИК», 2019, <http://casp-geo.ru/posol-knr-v-turkmenistane-sun-vej-dun-ob-otnosheniyah-pekina-i-ashhabada/>.

AKPANINYIE, Mark. China’s ‘Debt Diplomacy’ Is a Misnomer. Call It ‘Crony Diplomacy.’, March 12, 2019, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/03/chinas-debt-diplomacy-is-a-misnomer-call-it-crony-diplomacy/>.

ARAS, Osman Nuri, “Ekonomik Neden ve Sonuçları Bakımından Hazar’ın Güvenlik Sorunu”, *Asya’da Güvenliğin İnşası ve CICA*, Tasam Yayınları, 2012.

ARSLAN, Sıddık, “Türk Dünyasının Birlikteliğinde Kültürün Rolü”, *Turkish Studies*, 11(2), 2016, s.49-216.

BARAN, Zeyno, “The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey”, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West* (Edt.: S. Frederick Starr and Svante E. Cornell), Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2005, s. 106-107.

BATSAIKHAN, Uuriintuya -Marek Dabrowski, “Central Asia — twenty-five years after the breakup of the USSR”, *Russian Journal of Economics*, Sayı: 3, 2017.

BAYRAMOV, Vaqif, “Trans-Adriatik Boru Kəməri ilk qazın verilməsinə hazırdır”, *Xalqgazeti*, 1 Ocak 2019, <http://xalqgazeti.com/az/news/29476>.

BP Statistical Review of World Energy 2021 70th Edition. <https://www.bp.com/content/dam/bp/-business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.

BP, *Energy Outlook: 2020 edition*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2020.pdf>

BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Kitabevi*, 1. Baskı, İstanbul 2005.

CHOW, Edward C.- Hendrix Lseigh E., “Central Asia’s Pipelines: Field of Dreams and Reality”, *The National Bureau of Asian Research*, 2010.

DARIUS NAZEMROAYA, Mahdi, *Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a “New Middle East”*, 2006, <https://www.globalresearch.ca/plans-for-redrawing-the-middle-east-the-project-for-a-new-middle-east/3882>.

DAVIS, R. Morgan, “How Central Asia Was Won: A Revival of the Great Game”, *36 N.C. J. Int’l L. & Com. Reg.*, 2011, <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol36/iss2/7> 418-46.

gazi

Akademik
Bakış

325

Cilt 15
Sayı 30
Yaz 2022

DEMİR, Ahmet, “Enerji ve Çevre İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 48(1), 1993, s. 35-46.

DURAN, Hasan-Nyambayar Purevsuren, “Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin’in Orta Asya Politikası”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016, s. 281-294.

EIA, *International Energy Outlook 2019*, U.S. Energy Information Administration, Washington, 2019.

ELKIND, Jonathan, “Economic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline”, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West* (Edt.: S. Frederick Starr and Svante E. Cornell), Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2005.

ERKUL KAYA, Nuran, “TANAP’tan bir yılda 1,8 milyar metreküp gaz geldi”, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tanaptan-bir-yilda-1-8-milyar-metrekup-gaz-geldi/1500970>.

FURUNCU, Yunus, “TANAP’ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 25(2), 2018, s. 543-561.

GARCIA, María del Mar Hidalgo, *Turkish Stream as an Alternative for Gas Transit through Ukraine* (Çev. Satomi Ortega), 2015, <http://www.ieee.es/en/>.

GULİEV, İgbal A.- Elnur Mekhdiev, “The Role of Fuel and Energy Sector in the Eurasian Economic Community Integration Process”, *International Journal of Energy Economics Policy*, 7(2), 2017, s. 72-75.

GURBANOV, İlgar, “TANAP Puzzle: What stands in the “Backstage of TANAP”?”, 2012, <https://energycorridors.wordpress.com/2012/07/11/tanap-puzzle-what-stands-in-the-backstage-of-tanap/>.

HARUNOĞULLARI, Muazzez, “Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi”, *Humanitas*, 5(9), 2017, s. 121-137.

İPEK, Pınar, “Turkey’s energy security in Eurasia Trade-offs or cognitive bias?”, *Turkey’s Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order*, Edited By Emre Erşen, Seçkin Köstem, Routledge, 2019, s.129-146.

İSMAYILOV, Elnur- Türkan Budak, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’ın Enerji Politikası”, *Bilgesam Analiz*, No:1203, 2015.

İSMAYILOV, Elnur- Türkan Budak, “Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan’ın Enerji Politikası”, *Bilge Strateji*, 6(11), 2014.

KARBUZ, Sohbet, *Doğu Akdeniz’de Ne Kadar Doğal gaz Var?* Bilkent Enerji Politikaları Araştırma Merkezi, Ankara 2019, <https://www.enerjiportali.com>.

MARIANI, Bernardo, *China’s Role and Interests in Central Asia*, Saferworld, October 2013, <https://www.saferworld.org.uk>.

MELNİKOVOVA, Lea, China’s Interests in Central Asian Economies, *Human Affairs*, 30, 2020, 239-252.

Матвеев, В.А. “Переоценка роли центральноазиатских ресурсов в современной энергетической стратегии Китая”, *Проблемы Дальнего Востока*, Sayı: 4, 2018.

MUTLU, Sefa, “Türkiye ile Özbekistan Arasında 10 Antlaşma İmzalandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-ozbekistan-arasinda-10-anlasma-imzalandi-/2549603>.

Nidhi, “Geopolitics of Transport China’s Strategy for Resource Access in Central Asia”, *The Journal of Central Asian Studies*, XXI, 2014.

Orta Asya'da Enerji Politikaları ve Küresel Rekabet Bağlamında
Türkiye'nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

NUROĞLU, Elif, "Enerji Koridoru ve Enerji Merkezi Olma Tartışmaları Arasında TANAP", 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/enerji-koridoru-ve-enerji-merkezi-olma-tartismalari-arasinda-tanap/1194508>.

OLIPHANT, Craig, "Russia's role and interests in Central Asia", Saferworld, October 2013.

PANNIER, Bruce, "Central Asian Land And China", 2 May 2016, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/-2771-1366.html>.

PEROVIC, Jeronim "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 13(1), 2005.

REHİMOV, Ruslan, "Asrın Anlaşması' 25 yaşında", 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/-dunya/asrin-anlasmasi-25-yasinda/1589095>.

RZAYEVA, Gulmira, "Gas Supply Changes in Turkey", Oxford Institute for Energy Studies, 2018, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2018/01/-Gas-Supply-Changes-in-Turkey-Insight-24.pdf>.

SADIQLI, Flora, "BTC bütün regiona xeyir-bərəkət gətirir", *Azərbaycan Rəsmi Dövlət Qəzeti*, 11 Aralık 2019, <http://www.azerbaijan-news.az/view-179101/btc-butun-regiona-xeyir-bereket-getirir>.

SADIQLI, Flora, "Neft və qaz əsas iqtisadi potensial olaraq qalır", *Azərbaycan Rəsmi Dövlət Qəzeti*, 21 Ağustos 2019, <http://www.azerbaijan-news.az/view-172717/neft-ve-qaz-esas-iqtisadi-potensial-olaraq-qalir>.

SARIAHMETOĞLU, Nesrin- Okan Yeşilot, "Azerbaycan Cumhuriyeti, Bağımsızlıklarının 25.Yılında Türk Cumhuriyetleri (Edt.: Abdulvahap Kara ve Fahri Solak)", *Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları*, No: 23, İstanbul, 2017.

SAYIN, Yusuf- Fatih Kılıç, "The Strait of Hormuz and Iran's International Relations", *Eurasian Research Journal ERJ*, 2(1), January 2020, s. 29-59.

SİPAHİ, Esra Banu- Bahar Özsoy, "Türk Dünyasında Diaspora Faaliyetleri Bağlamında Türk Keneşi ve Türksöy Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Avrasya Göç Sempozyumu*, 9-13 Ekim 2018, Türkistan/Kazakistan, s. 397-419.

SOCAR Resmi İnternet Sayfası, "TANAP", <http://socar.com.tr/>.

ŞİLİBEKOVA, Aygerim, "Görevimiz Güvenlik: Kazakistan-Türkiye İlişkilerinde Yeni Dönem", *21. Yüzyıl Dergisi*, Aralık 2009, s. 59-64.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesinin Temel Atma Töreni Gerçekleşti", http://www.mfa.gov.tr/trans-anadolu-dogal-gaz-boru-hatti_tanap_projesinin-temel-atma-toreni-gerceklesti.tr.mfa.

TUNCEL, Turgut Kerem, "Merkezi-Avrasya'da Doğal gaz Boru Hattı Projeleri'nin Ortaya Koyduğu Soru ve Olasılıklar", *Avrasya Dünyası*, 3, Ekim 2018, s. 36-46.

VLADISLAV, Savin- Cherng-Shin Ouyang "Analysis of Post-Soviet Central Asia's Oil & Gas Pipeline Issues", *Journal of Eurasian Affairs*, 2013, <https://www.geopolitica.ru/en/-article/analysis-post-soviet-central-asias-oil-gas-pipeline-issues>.

Xinhua, "China-Central Asia trade accelerates", 2013, http://www.chinadaily.com.cn/-bizchina/chinadata/20110-/16/content_17036660.htm.

Матвеев, В.А., "Переоценка роли центральноазиатских ресурсов в современной энергетической стратегии Китая", *Проблемы Дальнего Востока, Сауи*: 4, 2018.

САИДКАРИМОВИЧ, Зиядуллаев Наби, “Центральная Азия: Конкуренция и Партнерство”, 02.07.2007, <http://www.arba.ru/news/2371>.

ХАЙТУН, Алексей “Энергетические перспективы Туркменистана в Евразийском регионе”, 12.12.2017, <http://mirperemen.net/2017/12/energeticheskie-perspektivy-turkmenistana-v-evrazijs-kom-regione>.

YILMAZ, Baha Ahmet, “Soğuk Savaş Sonrasında Türk-Orta Asya İlişkilerinde Türk Keneşi'nin Rolü: Dönemler ve Değişim Dinamikleri”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7(1), 2019, s. 1-25.

Extended Abstract

The 21st century, which is called ‘energy century’ due to the increasing importance of oil and natural gas, also represents a period in which the concepts of cooperation and competition are intertwined. The energy issue at the center of interdependence is the main competitive factor especially between developed and developing countries. Today, the energy competition in the Middle East, Africa, the Central Asia, and the Eastern Mediterranean geopolitics causes friction between the countries that want to possess these energy sources. Moreover, the countries that do not want to lose their hegemony over these regions also join in this competition. So much so that, as in the case of the Eastern Mediterranean the balance of power changes suddenly and fierce competition arises between the countries in the competition to acquire these sources. In this chaotic environment, energy reserves can offer disadvantageous position for the energy rich countries in that they cannot benefit from the existing potential fully. In addition to the great powers such as Russia and the USA, the Central Asian countries (including Azerbaijan) under the blockade of many countries also faces these risks. On the other hand, although the Turkic Republics, which gained their independence in the 1990s, have reserves that can be sold in the energy markets, the limitations in the technological and economic field prevent it. Additionally, in this period, Turkey failed to develop an effective mechanism in filling the void created after the dissolution of the Soviet Union despite some steps taken, common cooperation mechanisms were far from functional. All of these have prevented the integration of cognate countries which are the same religion, language, and origin. Thus, global powers intercepted the endeavors for the integration of Turkic world. For instance; China managed to export the Central Asian energy resources for its use in the 2000s.

Despite the burdens brought by the war with Armenia, Azerbaijan, which has been able to carry out a more successful and independent energy policy compared to other countries, has become an alternative energy supplier for the Western markets. The involvement of Turkey enabled the Central Asian countries to transfer their energy resources to the Western countries. This also created opportunity for the Turkic states to enhance their energy cooperation. The possible involvement of Turkmen and Kazakh energy resources in TANAP and TAP which have been initiated could reshape existing energy status quo in the region, raising the prospect of closer Turkic integration. In this context, this study is built on two interrelated hypotheses. Firstly, it is claimed that energy cooperation, involving all the Turkic states, will facilitate the establishment of the “Union of the Turkic World”. Secondly, it is evaluated that an energy union where all resources are used effectively and together will make the Central Asian countries stronger in this global energy competition and could enhance the status of these countries.